

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ
ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

ΝΙΚΟΣ ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΜΕΝΑΚΗΣ

Η σχέση ανάμεσα στα Μέσα Ενημέρωσης και στο Κοινοβούλιο εμπεριέχει πολλές πλευρές και πρωταγωνιστές: τους βουλευτές, τη θεσμική οργάνωση του ίδιου του Κοινοβουλίου, τα επιμέρους Μέσα Ενημέρωσης, τους δημοσιογράφους, τα κόμματα, την κυβέρνηση, την πολιτική σκηνή, αλλά και την εκάστοτε συγκυρία. Είναι προφανές λοιπόν ότι όλοι αυτοί οι παράγοντες δεν μπορούν να συνεξεταστούν διαμιάς. Πάντως, από την υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι γνωστό ότι δεν υπάρχει ικανός αριθμός εμπειρικών ερευνών για τον τρόπο με τον οποίο τα Μέσα Ενημέρωσης καλύπτουν τα κοινοβούλια των διαφόρων χωρών. Αυτή η έλλειψη δεν επιτρέπει την εξασφάλιση ασφαλών και αξιόπιστων συγκριτικών στοιχείων αναφορικά με το εκάστοτε Μέσο, καθώς και με το περιεχόμενο των κοινοβουλευτικών ειδήσεων. Το όλο ζήτημα δεν είναι από τα πλέον διερευνημένα ζητήματα πολιτικής επικοινωνίας. Παρ' όλα αυτά, οι μέχρι τώρα έρευνες αποκαλύπτουν μια γενικότερη τάση, ανεξάρτητα από επιμέρους ιδιαιτερότητες: υφίσταται όχι μόνο μια συστηματική πτώση του αριθμού αλλά και μια αλλαγή του περιεχομένου των ειδήσεων γύρω από το Κοινοβούλιο. Η τάση αυτή συχνά συνοδεύεται από αλλαγές στην πολιτική ειδησεογραφία εν γένει.¹

Στην Ελλάδα μέχρι στιγμής δεν έχουν διεξαχθεί σχετικές έρευνες. Εξάλλου η έρευνα στην πολιτική επικοινωνία στη χώρα μας είναι ουσιαστικά στα πρώτα της στάδια. Αλλά και γενικότερα απουσιάζουν συστηματικές εμπειρικές μελέτες για τη Βουλή των Ελλήνων. Από τις διαθέσιμες πληροφορίες προκύπτει ότι η πρώτη εμπειρική μελέτη για τη Βουλή έγινε από τον καθηγητή Α.Ι.Δ. Μεταξά και στόχευε στη «βιο-κοινωνική» χαρτογράφηση των βουλευτών, προκειμένου να προσδιοριστεί ο ρυθμός ανανέ-

ωσης του κοινοβουλευτικού προσωπικού.² Μεταξύ άλλων, η συγκεκριμένη έρευνα κατέδειξε τον περιορισμό της ηλικιακής «ψαλίδας» και τη μεγαλύτερη κινητικότητα των βουλευτών του ΠΑΣΟΚ.

Εκτοτε άλλη παρόμοια επιστημονική έρευνα δεν έχει γίνει, εκτός από ένα μεγάλοπνοο ερευνητικό πρόγραμμα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) με τίτλο «Το πολιτικό προσωπικό στη μεταπολεμική Ελλάδα».³ Στόχος του προγράμματος εκείνου ήταν να καταρτιστεί πλήρες αρχείο για το πολιτικό προσωπικό, τους βουλευτές και τους υποψήφιους βουλευτές, κατά την περίοδο 1936-1985. Η ερευνητική ομάδα αποτελούνταν από τους Γεωργαντίδη, Παπλιάκου και Παπαδάκη, το έργο της οποίας όμως δεν έχει δει ακόμα το φως της δημοσιότητας.

Επιπρόσθετα, από πρόσφατες έρευνες της κοινής γνώμης και της πολιτικής κουλτούρας, διαπιστώνεται ότι το ελληνικό κοινό προσλαμβάνει τα Μέσα, σε αντίθεση προς το Κοινοβούλιο και άλλους πολιτικούς θεσμούς, ως ένα θεσμό που ασκεί τη μεγαλύτερη δύναμη στη χώρα μετά τις επιχειρήσεις.⁴ Αυτό, βέβαια, καταγράφεται μετά την έλευση της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης στην Ελλάδα, έλευση η οποία συνέπεσε με τη ραγδαία αύξηση αποξενωτικών στάσεων του κοινού απέναντι στην πολιτική και τους πολιτικούς. Αυτή η σύμπτωση⁵ παρέσυρε πολλούς στην εξαγωγή αιτιωδών συμπερασμάτων σχετικά με την αρνητική επίπτωση της τηλεόρασης στη δημοκρατία. Η αναξιοπιστία της πολιτικής και των πολιτικών αποδίδεται από πολλούς στον τρόπο με τον οποίο η τηλεόραση και τα υπόλοιπα Μέσα Ενημέρωσης καλύπτουν τα πολιτικά θέματα.

Ωστόσο δεν είναι μόνο η τηλεόραση που κατασκευάζει τη δημοσιοποιημένη γνώμη για το ελληνικό Κοινοβούλιο. Είναι και τα υπόλοιπα Μέσα Ενημέρωσης και κυρίως οι εφημερίδες, οι οποίες υπήρξαν για χρόνια το μοναδικό μέσο διακίνησης πληροφοριών γύρω από τους βουλευτές και τη Βουλή.⁶ Δεδομένων των ανακατατάξεων που συντελέστηκαν τα τελευταία δέκα χρόνια στο επικοινωνιακό πεδίο, θα λέγαμε ότι σήμερα η προβολή του Κοινοβουλίου συναρτάται από την, αυξομειούμενης έντασης, σχέση συμβιωτικού ανταγωνισμού στην οποία έχουν περιέλθει τα Μέσα με την πολιτική και τους πολιτικούς. Με δεδομένη τη σχέση αυτή, αρκετοί Έλληνες πολιτικοί ασκούν κριτική στα Μέσα Ενημέρωσης για την ποιότητα του περιεχομένου τους, που αναφέρεται τόσο στην πολιτική διαδικασία γενικά, όσο και στις εργασίες του Κοινοβουλίου ειδικότερα.

Ο σχετικός διάλογος, πάντως, δεν έχει ωριμάσει, ώστε να γίνει γνωστό τι ακριβώς ισχύει ή πρόκειται να ισχύσει σχετικά με την ειδησεογραφική κάλυψη του ελληνικού Κοινοβουλίου, να καταγραφούν οι απόψεις υπέρ και κατά, αλλά και να διευκρινιστούν οι όροι εφαρμογής της μιας ή της άλλ-

λης ρύθμισης, αν είναι δυνατόν, βέβαια, αυτή να υπάρξει. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε, το όλο ζήτημα των σχέσεων ανάμεσα στον Τύπο (και τα υπόλοιπα Μέσα Ενημέρωσης) και στα κοινοβούλια δεν έχει διερευνηθεί συστηματικά ούτε και σε άλλες χώρες, όπως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία, όπου η μελέτη της πολιτικής επικοινωνίας ανθεί εδώ και πολλές δεκαετίες.

Με βάση τα παραπάνω σχεδιάσαμε και ολοκληρώσαμε μια έρευνα με θέμα τον τρόπο με τον οποίο ο Τύπος παρουσιάζει το Κοινοβούλιο, τα μέλη και τις εργασίες του, καθώς και το πώς οι βουλευτές και οι κοινοβουλευτικοί συντάκτες αντιμετωπίζουν την τηλεοπτική κάλυψη της λειτουργίας της Βουλής. Η έρευνα αυτή διήρκεσε έξι μήνες και συγχρηματοδοτήθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων και την Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο άρθρο αυτό θα παρουσιάσουμε μόνο ένα μέρος των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας, που αφορά στην κάλυψη των εργασιών του ελληνικού Κοινοβουλίου από τον Τύπο.

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παρά την ηγεμονική θέση της τηλεόρασης στην πολιτική ενημέρωση, τα έντυπα Μέσα Ενημέρωσης, οι εφημερίδες κυρίως, εξακολουθούν να παρέχουν συμπληρωματικές πληροφορίες και σχόλια σε σημαντικό αριθμό πολιτών. Παράλληλα γνωρίζουμε ότι μειώνεται η αξιοπιστία της τηλεόρασης ως Μέσου Ενημέρωσης του κοινού. Οι πολίτες-τηλεθεατές, βέβαια, τη χρησιμοποιούν συχνότερα από κάθε άλλο Μέσο, ωστόσο στις περισσότερες χώρες την εμπιστεύονται ολοένα και λιγότερο. Βαθμιαία, ο προσιτός και ευχερής χαρακτήρας του Μέσου, ακόμα και η διαθεσιμότητα του κοινού απέναντί του, δε συμπλέει με υψηλά επίπεδα αξιοπιστίας.⁷ Το ερώτημα είναι αν οι εφημερίδες μπορούν να καλύψουν για λογαριασμό τους αυτό το έλλειμμα εμπιστοσύνης.

Αναμφίβολα υπάρχουν εφημερίδες γνώμης που διατηρούν το κύρος τους και ασκούν υπεύθυνη δημοσιογραφία, παρά τα προβλήματα στη σταθεροποίηση της κυκλοφορίας και στο ισοζύγιο του προϋπολογισμού τους. Αυτές ίσως και να επιβιώσουν από το επερχόμενο κύμα της «ενημερω-διασκέδασης» («infotainment»)⁸ και να αυξήσουν κιάλας την κυκλοφορία τους, κάτι που ήδη συμβαίνει σε αρκετές περιπτώσεις. Ενδέχεται μάλιστα στο μέλλον να αποτελέσουν ένα εξέχον δημόσιο βήμα για την αξιοπρεπή προβολή του Κοινοβουλίου ως θεσμού της δημοκρατίας, διασώζοντας τελικά το κύρος του στη δημοσιοποιημένη κοινή γνώμη. Οι υπόλοιπες εφημερίδες θα κατακλυστούν πλήρως από παραπολιτικές αναλύσεις, τον εύκολο εντυπωσιασμό, το λαϊκισμό και τον κιτρινισμό.⁹

Σε αυτή ακριβώς την προβληματική εντάσσεται ένας από τους κεντρικούς άξονες-στόχους της έρευνάς μας, ο οποίος είναι η διαχρονική καταγραφή και σύγκριση του όγκου της πολιτικής ύλης και των κοινοβουλευτικών ειδήσεων, προκειμένου να προσδιοριστεί η αναλογία των πολιτικών ειδήσεων στο σύνολο της ειδησεογραφικής ύλης στον Τύπο, καθώς και η αναλογία των κοινοβουλευτικών ειδήσεων στο σύνολο των πολιτικών. Ο εν λόγω ερευνητικός στόχος προσδιορίστηκε βάσει μιας κεντρικής υπόθεσης εργασίας: με την πάροδο του χρόνου αναμένεται μείωση της πολιτικής ειδησεογραφίας και περιορισμός των κοινοβουλευτικών ειδήσεων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τον έλεγχο της παραπάνω υπόθεσης εργασίας διενεργήσαμε μια έρευνα στην οποία εφαρμόστηκε η μέθοδος του τεκμηριωμένου ελέγχου υπαρχόντων αρχείων. Η έρευνα αυτή αφορούσε στη δημιουργία, επεξεργασία και ανάλυση ενός αρχείου, με βάση στοιχεία που συλλέξαμε από πέντε εφημερίδες, το οποίο περιέχει πληροφορίες για την εξέλιξη του τρόπου κάλυψης των πολιτικών και κοινοβουλευτικών ειδήσεων.

Σύμφωνα με το σχεδιασμό της έρευνας, επελέγησαν ως μονάδες ανάλυσης όλα τα φύλλα πέντε μεγάλων εφημερίδων εθνικής εμβέλειας, οι οποίες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος του πολιτικού φάσματος και τον κύριο όγκο της συνολικής κυκλοφορίας. Οι εφημερίδες αυτές είναι *Τα Νέα*, η *Ελευθεροτυπία*, η *Απογευματινή*, η *Καθημερινή* και *Το Βήμα*. Επειδή, εν αντιθέσει προς *Τα Νέα*, η *Ελευθεροτυπία*, η *Απογευματινή* και η *Καθημερινή* διαθέτουν και εξακολουθούν να διαθέτουν κυριακάτικες εκδόσεις, η εφημερίδα *Το Βήμα* επελέγη (και) ως το κυριακάτικο συμπλήρωμα των *Νέων*. Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι το 1985 διεκόπη η ημερησια έκδοση του *Βήματος* και μέχρι πρόσφατα (Μάρτιος 1999) εκδιδόταν μόνο ως κυριακάτικη εφημερίδα.

Προκειμένου να καταγραφεί η διαχρονική μεταβολή του όγκου των πολιτικών και κοινοβουλευτικών ειδήσεων επιλέξαμε ένα χρονικό διάστημα δύο συναπτών μηνών (Φεβρουάριος και Μάρτιος) από τρεις διαδοχικές δεκαετίες: 1977, 1987 και 1997. Επελέγησαν οι μήνες Φεβρουάριος και Μάρτιος κυρίως για δύο λόγους: Από τη μια μεριά, κατά τους μήνες αυτούς δε συμβαίνουν ιδιαίτερα σημαντικά γεγονότα σχετικά με τη λειτουργία της Βουλής, όπως, για παράδειγμα, συζήτηση επί του κρατικού προϋπολογισμού. Είναι μήνες κατά τους οποίους η Βουλή λειτουργεί, λίγο ως πολύ, με «κανονικό» ρυθμό ρουτίνας. Από την άλλη μεριά, αυτοί οι δύο μήνες δε

συμπίπτουν με σημαντικές γιορτές (Χριστούγεννα ή Πάσχα) ή με θερινές διακοπές, που θα επηρέαζαν τη θεματολογία των εφημερίδων και το ύψος της κυκλοφορίας τους.

Συνολικά μελετήθηκαν 674 φύλλα. Ο αριθμός αυτός καθορίζεται από τα εξής στοιχεία: πρώτον, ως πρωινή εφημερίδα, η *Καθημερινή* δεν κυκλοφορεί τις Δευτέρες· δεύτερον, τις χρονιές 1987 και 1997 το *Βήμα* είναι μόνο κυριακάτικο, ενώ το 1977 δεν κυκλοφορούσε τη Δευτέρα· τρίτον, ο Φεβρουάριος δεν είναι πλήρης μήνας· τέταρτον, τις αργίες της 25ης Μαρτίου· πέμπτον, το 1977 η *Απογευματινή* δεν είχε κυριακάτικη έκδοση. Στον Πίνακα 15.1 φαίνεται η ομοιόμορφη κατανομή του ερευνητικού υλικού καθ' όλη την υπό εξέταση χρονική περίοδο.

Αρχικά καταγράφηκε η ημερομηνία κάθε φύλλου από τις πέντε εφημερίδες. Στη συνέχεια ο προσδιορισμός της αναλογίας των πολιτικών και των κοινοβουλευτικών ειδήσεων στο σύνολο της δημοσιογραφικής ύλης καθενός φύλλου έγινε αντίστοιχα με τη μέτρηση του εμβαδού κάθε δημοσιεύματος με ειδήσεις πολιτικού ενδιαφέροντος (κυβερνητικές και κομματικές δραστηριότητες εκτός Βουλής, ενέργειες ομάδων πίεσης, κοινοβουλευτικές διαδικασίες κτλ.)¹⁰ και με τη μέτρηση του εμβαδού κάθε δημοσιεύματος με ειδήσεις κοινοβουλευτικού ενδιαφέροντος. Ας σημειωθεί ότι στο σύνολο των πολιτικών ειδήσεων περιλαμβάνονται οι κοινοβουλευτικές. Στη μέτρηση των πολιτικών και κοινοβουλευτικών ειδήσεων κάθε φύλλου περιελήφθησαν τυχόν φωτογραφίες ή/και γελοιογραφίες, καθόσον θεωρείται ότι αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα του εκάστοτε δημοσιεύματος.

Μετά τη συλλογή των στοιχείων έγινε ο έλεγχος και η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται αναλυτικά η διαχρονική εξέλιξη του κοινοβουλευτικού ρεπορτάζ στην Ελλάδα ανά εφημερίδα, σε σύγκριση με την εξέλιξη των πολιτικών ειδήσεων εν γένει και το συνολικό όγκο δημοσιογραφικής ύλης.

Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, μολονότι δεν υπάρχουν συστηματικά διεθνή στοιχεία, γνωρίζουμε ότι η ολοένα και μεγαλύτερη οπτικοποίηση και εμπροσμηματοποίηση των ειδήσεων οδηγεί κατά κανόνα στην επικράτηση των λεγόμενων «κοινωνικών ειδήσεων» εις βάρος των πολιτικών. Γνωρίζουμε όμως ότι είναι δυνατόν οι πολιτικές ειδήσεις να αυξάνουν, ως αποτέλεσμα της γενικότερης αύξησης της δημοσιογραφικής ύλης, που ση-

μειώνεται σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες (συχνότατα, ανεξαρτήτως του ύψους κυκλοφορίας). Επιπλέον ενδέχεται να μειώνεται η δημοσιογραφική κάλυψη των κοινοβουλίων, παρά την πιθανή αύξηση του πολιτικού ρεπορτάζ.

Το τι ακριβώς συμβαίνει στην Ελλάδα φαίνεται, σε γενικές γραμμές, στα δεδομένα του Πίνακα 15.1. Το ότι παρουσιάζεται μεγαλύτερη συγκέντρωση υλικού στο 1977 δε σημαίνει ότι τη χρονιά εκείνη υπήρχε μεγαλύτερη ποσότητα δημοσιογραφικής ύλης. Όπως ήδη έχουμε σημειώσει, εξηγείται από το γεγονός ότι τότε η εφημερίδα *Το Βήμα* κυκλοφορούσε σε ημερήσια βάση, ενώ τις επόμενες δύο αντιπροσωπευτικές χρονιές (1987 και 1997) υπήρχε μόνο ως κυριακάτικη εφημερίδα, η μεγαλύτερη της χώρας.

Εξετάζοντας τα φύλλα ως προς τη συνολική τους ύλη, την πολιτική και την ύλη σχετικά με το Κοινοβούλιο, προέκυψε ότι:

- Η μέση τιμή της συνολικής δημοσιογραφικής ύλης είναι 44.067 τετραγωνικά εκατοστά (τ.ε.), με κατώτερο όριο στο 95% διάστημα εμπιστοσύνης μέσης τιμής 42.609 και ανώτερο 45.525 τ.ε. Η μέση αυτή τιμή αντιστοιχεί σε φύλλο 42 περίπου σελίδων μικρού σχήματος (Πίνακας 15.2α).
- Για το ίδιο χρονικό διάστημα και για τις πέντε εφημερίδες, η μέση τιμή της πολιτικής ειδησεογραφίας ανέρχεται σε 5.652 τ.ε., με κατώτερο όριο στο 95% διάστημα εμπιστοσύνης μέσης τιμής 5.393 και ανώτερο 5.911 τ.ε. Η μέση αυτή τιμή αντιστοιχεί περίπου σε 5,5 σελίδες μικρού σχήματος (Πίνακας 15.2β).
- Η μέση τιμή κοινοβουλευτικής ύλης είναι 639 τ.ε., με κατώτερο όριο στο 95% διάστημα εμπιστοσύνης μέσης τιμής 598 και ανώτερο 680 τ.ε. Η μέση αυτή τιμή αντιπροσωπεύει λίγο παραπάνω από μισή σελίδα εφημερίδας μικρού σχήματος (Πίνακας 15.2γ).

Εκείνο όμως που ενδιαφέρει εδώ περισσότερο είναι το πώς εξελίσσονται διαχρονικά οι μέσες τιμές ανά εφημερίδα. Από τη μελέτη των Πινάκων 15.2 (α, β και γ) διαπιστώνεται ότι, στις συγκεκριμένες εφημερίδες που μελετήσαμε, μεταξύ 1977 και 1997 σημειώθηκε υπερδιπλάσια αύξηση της συνολικής δημοσιευμένης ύλης. Το ίδιο παρατηρείται αναφορικά με την πολιτική ειδησεογραφία.¹¹

Δε συμβαίνει όμως το ίδιο και με τις κοινοβουλευτικές ειδήσεις, οι οποίες στις επιμέρους εφημερίδες παρουσιάζουν σημαντικές αυξομειώσεις, παραμένοντας όμως χαμηλά σε σύγκριση με τις υπόλοιπες πολιτικές ειδήσεις και τη συνολική δημοσιευμένη ύλη. Το Διάγραμμα 15.1 απεικονίζει καθαρά την κατάσταση. Συνολικά οι κοινοβουλευτικές ειδήσεις, από την αρχή της περιόδου, ήταν υποβαθμισμένες, ωστόσο μέσα σε είκοσι χρόνια πα-

Πίνακας 15.1: Κατανομή ερευνητικού υλικού ανά εφημερίδα και χρονική περίοδο.

		Περίοδος						Σύνολο
		Φεβρ. '77	Μάρτ. '77	Φεβρ. '87	Μάρτ. '87	Φεβρ. '97	Μάρτ. '97	
Εφημερίδα <i>Τα Νέα</i>	N	22	26	24	24	24	23	143
	% γραμμής	15,4%	18,2%	16,8%	16,8%	16,8%	16,1%	100,0%
	% στήλης	19,5%	19,7%	22,2%	22,4%	22,6%	21,3%	21,2%
<i>Το Βήμα</i>	N	22	26	4	5	4	5	66
	% γραμμής	33,3%	39,4%	6,1%	7,6%	6,1%	7,6%	100,0%
	% στήλης	19,5%	19,7%	3,7%	4,7%	3,8%	4,6%	9,8%
Ελευθεροτυπία	N	25	28	28	29	28	29	167
	% γραμμής	15,0%	16,8%	16,8%	17,4%	16,8%	17,4%	100,0%
	% στήλης	22,1%	21,2%	25,9%	27,1%	26,4%	26,9%	24,8%
Απογευματινή	N	22	26	28	29	27	29	161
	% γραμμής	13,7%	16,1%	17,4%	18,0%	16,8%	18,0%	100,0%
	% στήλης	19,5%	19,7%	25,9%	27,1%	25,5%	26,9%	23,9%
Καθημερινή	N	22	26	24	20	23	22	137
	% γραμμής	16,1%	19,0%	17,5%	14,6%	16,8%	16,1%	100,0%
	% στήλης	19,5%	19,7%	22,2%	18,7%	21,7%	20,4%	20,3%
Σύνολο	N	113	132	108	107	106	108	674
	% γραμμής	16,8%	19,6%	16,0%	15,9%	15,7%	16,0%	100,0%
	% στήλης	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
								16,8%
								16,0%

Πίνακας 15.2α: Εξέλιξη συνολικής ύλης.

	Εφημερίδα												Σύνολο			
	Τα Νέα			Το Βήμα			Ελευθεροτυπία			Απογευματινή			Καθημερινή		N	Μέση τιμή
	N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		
		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N				
Περίοδος Φεβρ. '77	22	36.044	22	21.698	25	29.804	22	29.393	22	26.182	22	26.182	113	28.656		
Μάρτ. '77	26	37.215	26	24.000	28	29.491	26	32.922	26	26.769	26	26.769	132	30.071		
Φεβρ. '87	24	45.239	4	72.505	28	43.248	28	43.992	24	24.158	24	24.158	108	40.725		
Μάρτ. '87	24	49.212	5	69.619	29	43.680	29	45.418	20	24.665	20	24.665	107	43.050		
Φεβρ. '97	24	76.530	4	80.916	28	63.998	27	63.804	23	39.437	23	39.437	106	62.095		
Μάρτ. '97	23	75.748	5	85.280	29	265.511	29	65.866	22	42.198	22	42.198	108	63.953		
Σύνολο	143	53.191	66	37.720	167	46.349	161	47.729	137	30.515	137	30.515	674	44.067		

408

Πίνακας 15.2β: Εξέλιξη πολιτικής ύλης.

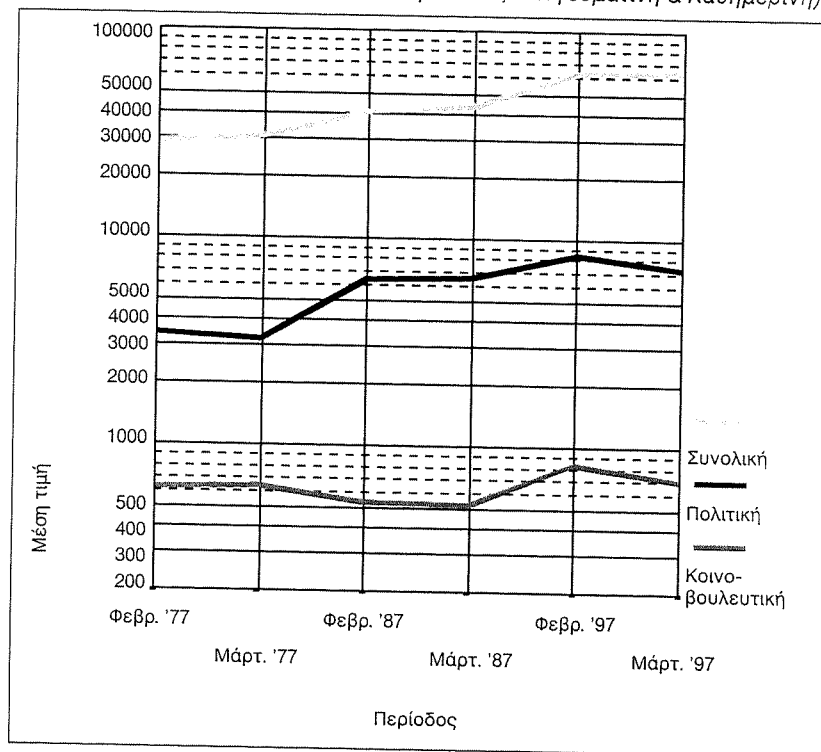
	Εφημερίδα												Σύνολο			
	Τα Νέα			Το Βήμα			Ελευθεροτυπία			Απογευματινή			Καθημερινή		N	Μέση τιμή
	N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		
		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N				
Περίοδος Φεβρ. '77	22	2.246	22	5.264	25	5.840	22	1.144	22	2.030	22	2.030	113	3.372		
Μάρτ. '77	26	1.516	26	5.367	28	6.356	26	1.078	26	1.367	26	1.367	132	3.186		
Φεβρ. '87	24	7.251	4	10.641	28	9.680	28	2.154	24	5.308	24	5.308	108	6.253		
Μάρτ. '87	24	6.821	5	4.509	29	8.610	29	6.675	20	2.666	20	2.666	107	6.381		
Φεβρ. '97	24	7.106	4	11.404	28	9.126	27	10.517	23	5.480	23	5.480	106	8.372		
Μάρτ. '97	23	8.860	5	13.951	29	7.340	29	5.762	22	4.971	22	4.971	108	7.209		
Σύνολο	143	5.601	66	6.603	167	7.863	161	4.709	137	3.520	137	3.520	674	5.652		

Πίνακας 15.2γ: Εξέλιξη κοινοβουλευτικής ύλης.

	Εφημερίδα												Σύνολο			
	Τα Νέα			Το Βήμα			Ελευθεροτυπία			Απογευματινή			Καθημερινή		N	Μέση τιμή
	N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		N	Μέση τιμή		
		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N		Μέση τιμή	N				
Περίοδος Φεβρ. '77	22	655	22	609	25	528	22	602	22	691	22	691	113	618		
Μάρτ. '77	26	899	26	657	28	486	26	503	26	609	26	609	132	635		
Φεβρ. '87	24	423	4	777	28	661	28	424	24	546	24	546	108	529		
Μάρτ. '87	24	303	5	979	29	617	29	511	20	444	20	444	107	518		
Φεβρ. '97	24	429	4	136	28	1.188	27	838	23	845	23	845	106	827		
Μάρτ. '97	23	774	5	489	29	751	29	632	22	637	22	637	108	689		
Σύνολο	143	593	66	628	167	736	161	590	137	635	137	635	674	639		

409

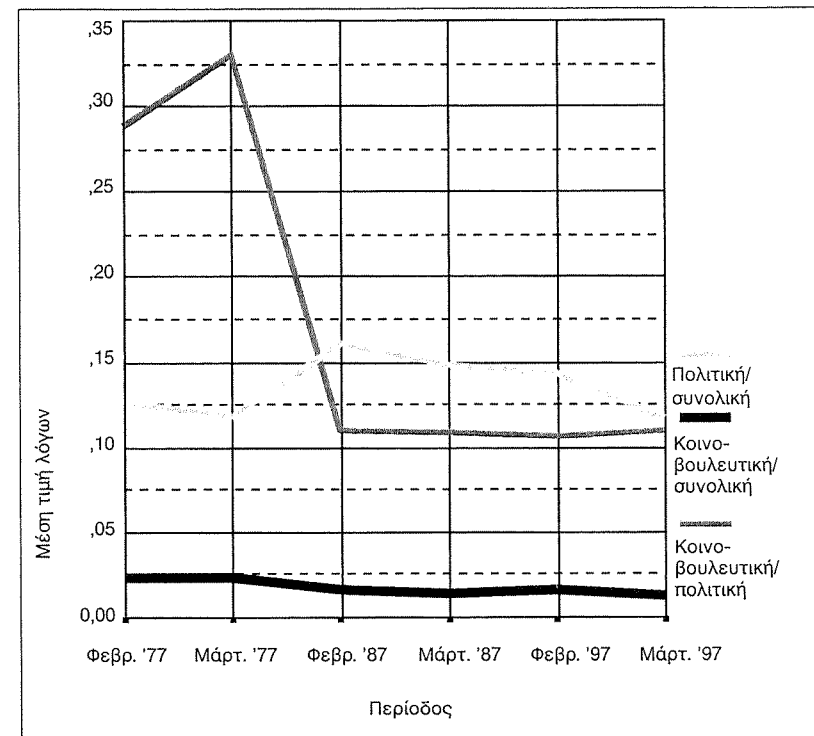
Διάγραμμα 15.1: Διαχρονική εξέλιξη δημοσιευμένης ύλης
(Εφημερίδες: Τα Νέα, Το Βήμα, Ελευθεροτυπία, Απογευματινή & Καθημερινή).

ρέμειναν σχεδόν σταθερές. Μάλιστα, ύστερα από μια κάμψη το 1987, παρουσιάζουν μικρή ανάκαμψη, με αποτέλεσμα το 1997 η μέση τιμή τους να είναι ελαφρώς μεγαλύτερη από την αντίστοιχη του 1977.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η διαχρονική σύγκριση των αναλογιών μεταξύ: α) πολιτικής ειδησεογραφίας προς συνολική δημοσιευμένη ύλη, β) κοινοβουλευτικών ειδήσεων προς συνολική δημοσιευμένη ύλη, και γ) κοινοβουλευτικών ειδήσεων προς πολιτική ειδησεογραφία. Στο Διάγραμμα 15.2 παρουσιάζονται διαχρονικά οι μέσες τιμές των αναλογιών αυτών και αποκαλύπτουν μια πλέον σύνθετη κατάσταση σε σχέση με τα δεδομένα του Διαγράμματος 15.1 και των Πινάκων 15.2α, 15.2β και 15.2γ. Πιο συγκεκριμένα, από τα δεδομένα του Πίνακα 15.2β διαπιστώθηκε ότι μέσα σε μια εικοσαετία υπερδιπλασιάστηκε η πολιτική ειδησεογραφία στις πέντε μεγά-

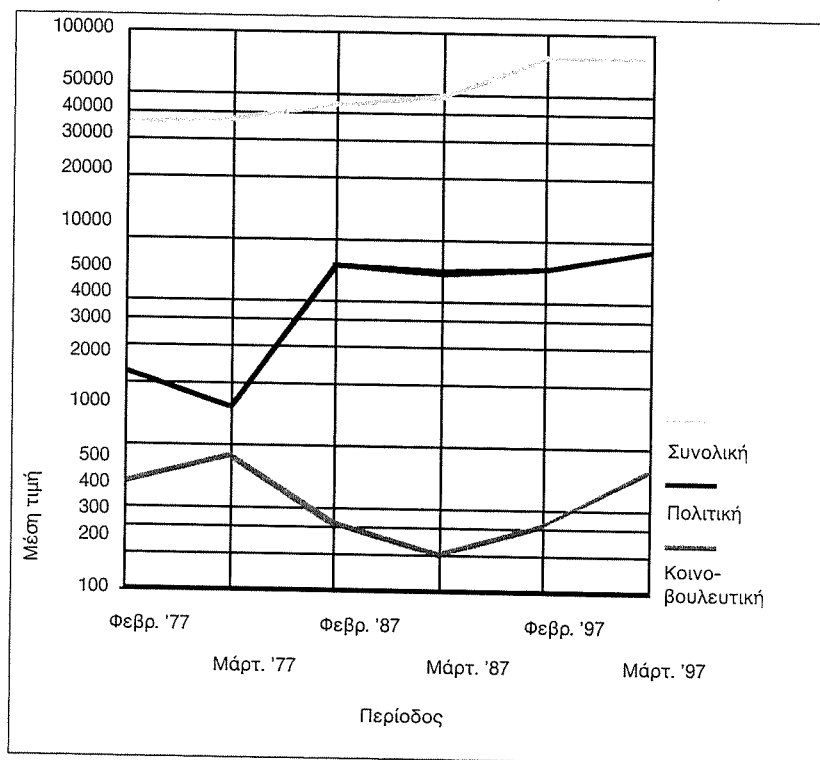
Διάγραμμα 15.2: Αναλογίες συνολικής δημοσιευμένης ύλης πολιτικών και κοινοβουλευτικών ειδήσεων.

λες ελληνικές εφημερίδες που εξετάζουμε. Και ενώ θα μπορούσε κανείς να εικάσει ότι αυτό οφείλεται στην υπερδιπλάσια αύξηση της συνολικής δημοσιευμένης ύλης, τα δεδομένα του Διαγράμματος 15.2 τον διαψεύδουν: με μικρές αυξομειώσεις, από το 1987 και μετά, η αναλογία πολιτικής ειδησεογραφίας προς συνολική δημοσιευμένη ύλη φθίνει.

Το ίδιο συμβαίνει και με την αναλογία κοινοβουλευτικών ειδήσεων προς τη συνολική δημοσιευμένη ύλη. Παρόλο που εξαρχής είναι χαμηλή, βλέπουμε ότι το 1997 η εν λόγω αναλογία πέφτει κάτω από το 2%. Ραγδαία πτώση όμως εμφανίζει, για το ίδιο χρονικό διάστημα, ο λόγος των κοινοβουλευτικών ειδήσεων προς τις πολιτικές. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 15.2, ενώ το 1977 βρίσκεται πάνω από το επίπεδο του 30%, από το 1987 κατέρχεται στο 11%. Δηλαδή το κοινοβουλευτικό ρεπορτάζ αποτελεί πλέον μια πολύ μικρή αναλογία του πολιτικού.

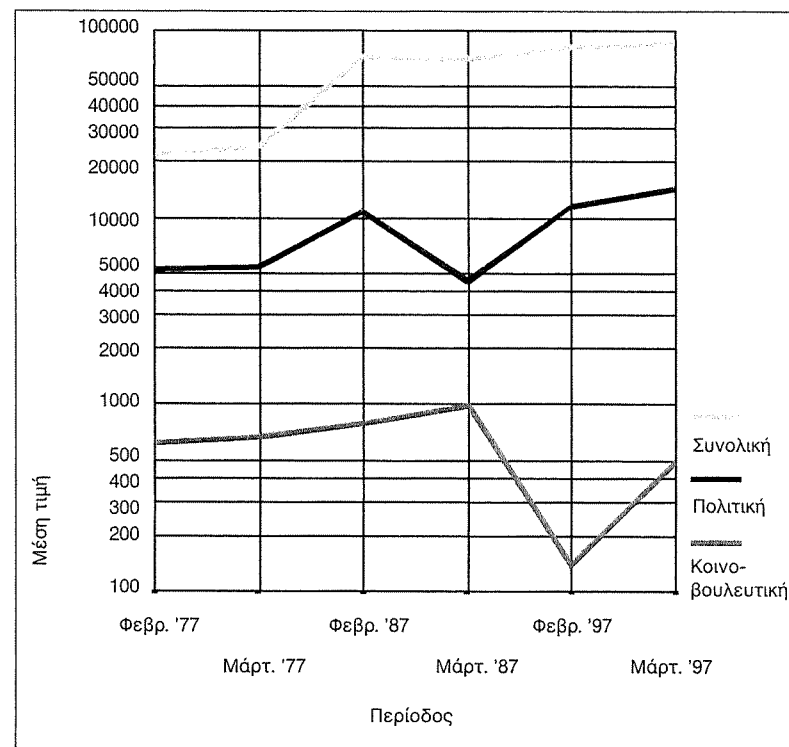
Διάγραμμα 15.3: Δημοσιευμένη ύλη (εφημερίδα *Τα Νέα*).

Για το πώς αντιμετώπισε καθεμία από τις πέντε εφημερίδες τις κοινοβουλευτικές ειδήσεις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, εκτός των *Νέων* και του *Βήματος*, δεν παρουσιάζεται κάποια μεγάλη απόκλιση από το μέσο όρο. Από τα Διαγράμματα 15.3 και 15.4 διαπιστώνεται ότι, παρόλο που ανήκουν στο ίδιο συγκρότημα, *Τα Νέα* και *Το Βήμα* ακολουθούν εκ διαμέτρου αντίθετες στάσεις ως προς την κάλυψη του Κοινοβουλίου, τουλάχιστον από ποσοτική άποψη. Στα *Νέα* από το 1977 έως το 1987 μειώνεται αρκετά ο ειδησεογραφικός χώρος για τη Βουλή, για να αυξηθεί αμέσως μετά. Στο *Βήμα* αυξάνεται από το 1977 έως το 1987 και έκτοτε μειώνεται αισθητά.

Για τις υπόλοιπες τρεις εφημερίδες θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής: Η *Απογευματινή* εμφανίζει μια θεαματική αύξηση των πολιτικών αλλά μικρή των κοινοβουλευτικών της ειδήσεων. Η *Ελευθεροτυπία* είναι η εφημερίδα με τη μεγαλύτερη συνολική μέση τιμή πολιτικής ύλης και παράλληλα

Διάγραμμα 15.4: Δημοσιευμένη ύλη (εφημερίδα *Το Βήμα*).

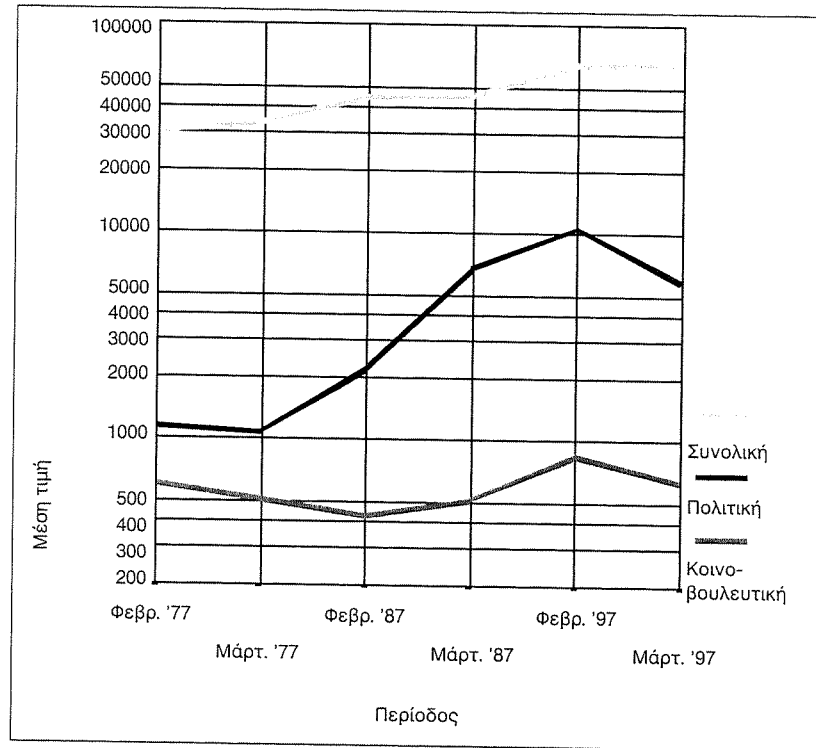

κοινοβουλευτικών ειδήσεων. Τέλος, η *Καθημερινή* παρουσιάζει τις περισσότερες διακυμάνσεις στην πολιτική ειδησεογραφία, με την έκταση των κοινοβουλευτικών της ειδήσεων να κινείται στα ίχνη της *Απογευματινής*.

Στο Διάγραμμα 15.8 αποτυπώνεται συνολικά η έκταση που αφιερών καθεμία από τις εξεταζόμενες εφημερίδες στο κοινοβουλευτικό ρεπορτάζ προκειμένου να αποκτηθεί μια καλύτερη συγκριτική εικόνα της κατάστασης.

Το πώς ο Τύπος αντιμετωπίζει το Κοινοβούλιο δεν εξαρτάται μόνο από την ποσότητα των σχετικών ειδήσεων, αλλά και από την ύπαρξη ειδικής σελίδας ή/και στήλης για τη Βουλή. Από τα 674 φύλλα που μελετήσαμε μόνο σε 75 (ποσοστό 11,1%) βρέθηκε ειδική σελίδα για τις δραστηριότητες της Βουλής. Σελίδα της Βουλής παρουσιάζεται το 1987 και έκτοτε εμφανίζεται με φθίνουσα ακολουθία. Θα πρέπει εδώ να πούμε ότι η εφημε-

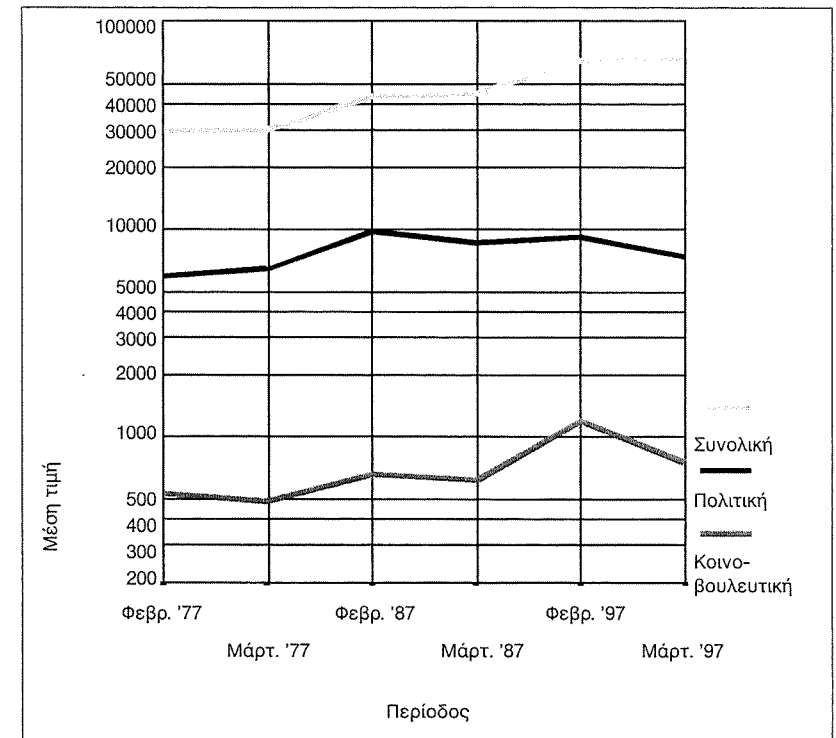
Διάγραμμα 15.5: Δημοσιευμένη ύλη (εφημερίδα *Απογευματινή*).

ρίδα *Ελευθεροτυπία* μονοπωλεί σχεδόν τη σελίδα της Βουλής. Από τις 75 περιπτώσεις που εντοπίσαμε, οι 63 (84%) ανήκουν στην εν λόγω εφημερίδα.¹² Είναι ενδεικτικό, πάντως, ότι και στην εφημερίδα αυτή παρατηρείται μείωση σχετικά με την ύπαρξη σελίδας της Βουλής μεταξύ 1987 και 1997.

Αν η δέσμευση μιας ολόκληρης σελίδας είναι δυσανάλογα μεγάλος χώρος για τις εν λόγω εφημερίδες προκειμένου να καλύψουν τις εργασίες της Βουλής, η ύπαρξη μιας μόνιμης ή, έστω, περιστασιακής στήλης για το Κοινοβούλιο ίσως αντισταθμίσει την κατάσταση. Έτσι, από τα 674 φύλλα που μελετήσαμε εντοπίσαμε σχετική στήλη στα 220 (32,6%). Εδώ η *Καθημερινή* φαίνεται να δίνει στη Βουλή τη μεγαλύτερη προσοχή, μια και από τα 137 φύλλα της στα 64 (46%) εμφανίστηκε στήλη της Βουλής. Ακολουθούν τα *Νέα* (55/143=38,5%), η *Απογευματινή* (48/161=29,8%), η *Ελευθεροτυπία* (47/167=28,1%) και το *Βήμα* (6/66=9,1%).

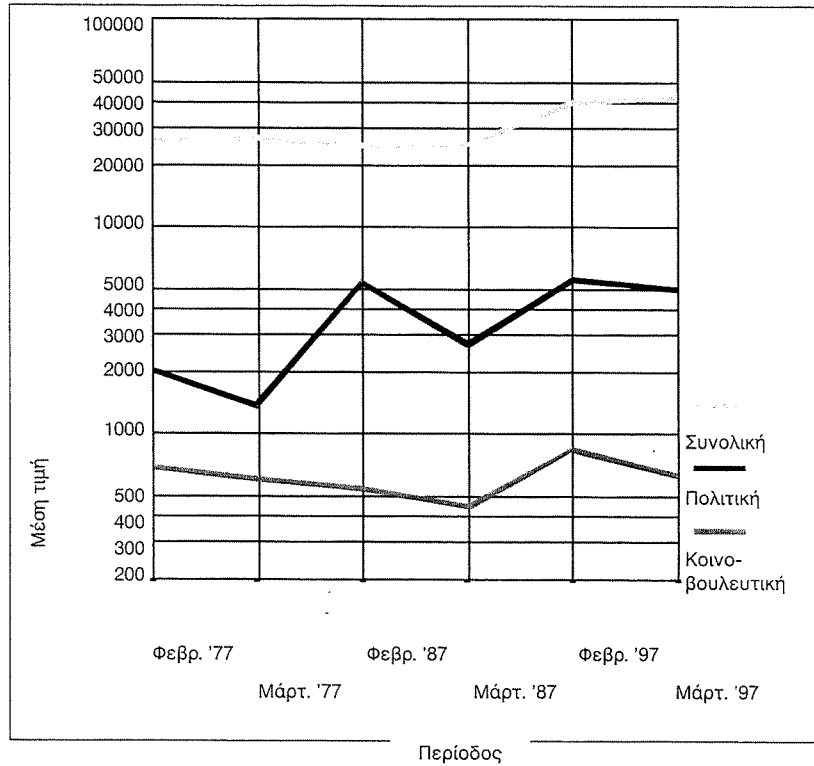
Διάγραμμα 15.6: Δημοσιευμένη ύλη (εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*).

Το ότι περίπου ένα στα τρία φύλλα φιλοξενεί ειδική στήλη με κοινοβουλευτικές ειδήσεις θα μπορούσε να θεωρηθεί ικανοποιητική ένδειξη του ενδιαφέροντος του Τύπου για τη Βουλή των Ελλήνων. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί ότι συνολικά η συχνότητα εμφάνισης κοινοβουλευτικής στήλης μειώνεται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου (Διάγραμμα 15.9).

Τα στοιχεία αυτά φανερώνουν είτε μια απροθυμία του Τύπου απέναντι στα κοινοβουλευτικά δρώμενα, είτε μια συρρίκνωση της πολιτικής σημασίας του Κοινοβουλίου στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, έτσι ώστε να παύει να αποτελεί ενδιαφέρουσα πηγή ειδήσεων.

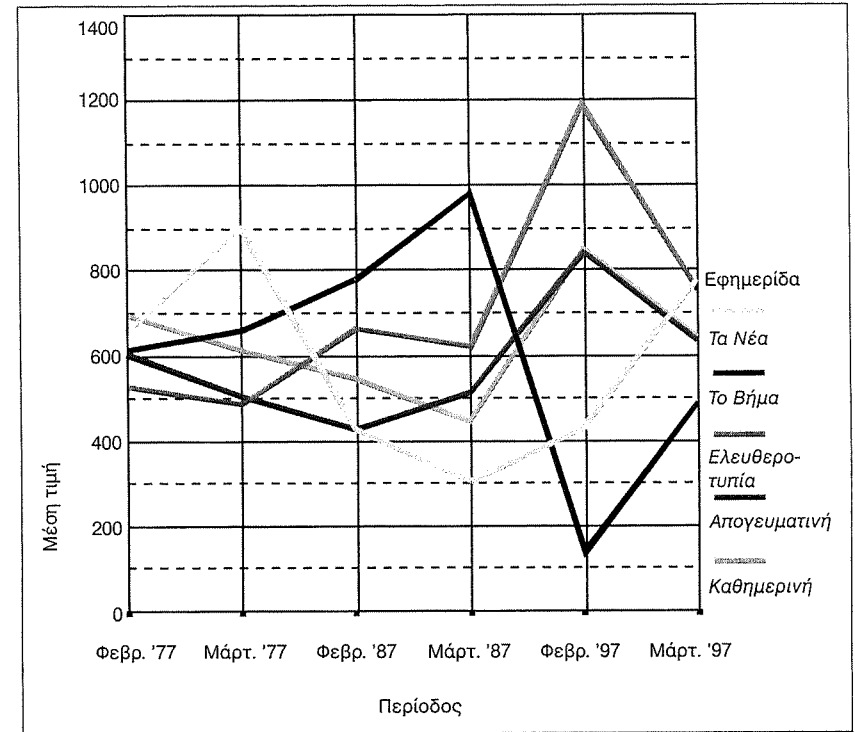
Διάγραμμα 15.7: Δημοσιευμένη ύλη (εφημερίδα Καθημερινή).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα παραπάνω δεδομένα διαψεύδουν εν μέρει την περί μείωσης των πολιτικών ειδήσεων υπόθεση εργασίας μας. Σε αντίθεση με άλλες χώρες, στην Ελλάδα η πολιτική ειδησεογραφία παραμένει, σε γενικές γραμμές, σταθερή. Μάλιστα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η (εσωτερική) πολιτική αποτελεί προνομιακό πεδίο της έντυπης δημοσιογραφίας στην Ελλάδα (και όχι μόνο) και ότι αυτό οφείλεται σε μια υπερ-πολιτικοποίηση του Τύπου στη χώρα μας λόγω των «εξω-θεσμικών» εξαρτήσεων του από την πολιτική ελίτ,¹³ τόσο στην εποχή των παραδοσιακών εκδοτών με τις μικρές εκτυπωτικές μονάδες, όσο και στην εποχή των μεγάλων ιδιοκτησιακών συγκροτημάτων.¹⁴ Παρά το γεγονός ότι κατά την τελευταία δεκαετία μειώνεται σταθερά το ενδιαφέρον του κοινού για την πολιτική, η πολιτική ειδησεογρα-

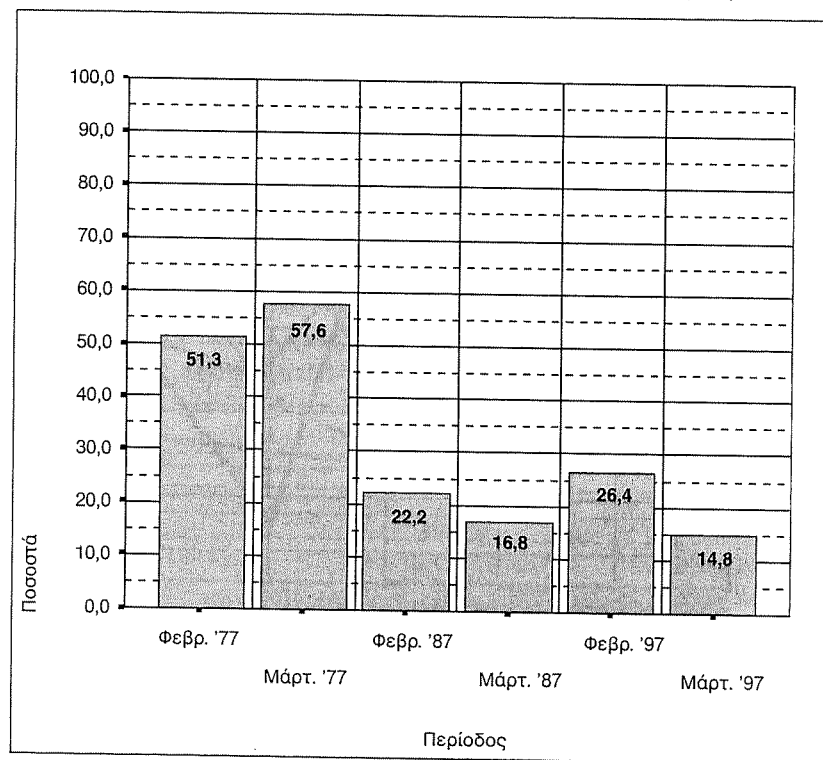
Διάγραμμα 15.8: Κοινοβουλευτική ύλη ανά εφημερίδα και περίοδο.

φία παραμένει λίγο ως πολύ σταθερή, κινούμενη πλέον ολοένα και περισσότερο στην τροχιά που υπαγορεύουν τα συμφέροντα της διαγωνίας ιδιοκτησίας.

Κατά βάση όμως επιβεβαιώνεται η υπόθεση εργασίας μας σχετικά με την εξέλιξη των κοινοβουλευτικών ειδήσεων. Ενώ στον Πίνακα 15.2 φαίνεται, με μικρές αυξομειώσεις και πάντα σε χαμηλά επίπεδα (εκφράζονται σε τετραγωνικά εκατοστά), να παραμένουν σταθερές, από το Διάγραμμα 15.2 διαπιστώνεται ότι μειώνονται αναλογικά, τόσο σε σχέση με τη συνολική δημοσιευμένη ύλη, όσο και σε σχέση με την υπόλοιπη πολιτική ειδησεογραφία. Τέλος, η περιορισμένη παρουσία των κοινοβουλευτικών ειδήσεων φαίνεται και από τη σταδιακή μείωση ειδικών σελίδων ή στήλης στις ελληνικές εφημερίδες με ειδήσεις αποκλειστικά για τη Βουλή.

Διάγραμμα 15.9: Παρουσία στήλης της Βουλής στις εφημερίδες Τα Νέα, Το Βήμα, Ελευθεροτυπία, Απογευματινή & Καθημερινή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. ενδεικτικά R. Negrine, *The Communication of Politics*, Sage, London, 1996, σ. 68-77. S. Hess, «Public Opinion and the decline of legislative news in the United States», paper presented at the course on Parliament and Public Opinion, Universidad Complutense de Madrid, 2-6, 1993 (όπως αναφέρεται από τον Ralph Negrine, ό.π., σ. 54). C. Seymour-Ure, «Parliament and Government» στο Boyd-Barrett, O., Seymour-Ure, C. & Tunstall, J. (επιμ.), *Studies on the Press*, HMSO, London, 1977, σ. 83-158. D. Watts, *Political Communication Today*, Manchester University Press, 1997, σ. 151. B. Franklin (επιμ.), *Televising Democracies*, Routledge, London, 1992.

2. Α.Ι. Δ. Μεταξάς, «Ηλικία και συχνότητα εκλογής στις Βουλές 1964, 1974 και 1977. Τάσεις και μεταβολές στις αφιθμητικές κατανομές», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 8, Ιούλιος 1980, σ. 61-70.

3. Βλ. σχετικές πληροφορίες στο *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών 1959-1989*, Αθήνα, 1989, σ. 61.

4. Βλ. σχετικά Γ. Μαυρή, «ΜΜΕ και Πολιτική: προς αναζήτηση νέας ισορροπίας», *Καθημερινή*, 30/1/1994, σ. 7. Βλ. ακόμα Π. Πιζάνιας, «Οι πολιτικοί θεσμοί και η πολιτική ελίτ από την πλευρά της κοινωνίας. Σχέσεις και αλληλεπιδράσεις» στο Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών - Α. Παπανδρέου, *Οι πολίτες και οι πολιτικοί στην Ελλάδα σήμερα*, Αθήνα, 1997, σ. 7-60 και ιδιαίτερα σ. 33.

5. Η υπέρμετρη προβολή των πολιτικών στα «τοκ σόου» στα πρώτα χρόνια της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την από μέρους τους άγνοια της γραμματικής του συγκεκριμένου Μέσου, είχε ως αποτέλεσμα τη γρήγορη απομυθοποίησή τους στα μάτια της κοινής γνώμης.

6. Και τούτο διότι υπάρχουν ενδείξεις για την ανάκτηση του κύρους των εφημερίδων όχι μόνο σε άλλες χώρες (βλ. ενδεικτικά το ρεπορτάζ της *Καθημερινής* τις 22/4/1995 με τίτλο «Πόσο τύπος και υπογραμμός είναι ο Τύπος; Αποκαθίσταται το κύρος των ΜΜΕ στην κοινή γνώμη»), αλλά και σε συγκεκριμένες ομάδες στην ελληνική κοινωνία. Από έρευνα που πραγματοποιήσαμε στους φοιτητές της Αθήνας διαπιστώσαμε ότι η εφημερίδα εκτιμάται ως το πλέον αξιόπιστο Μέσο Ενημέρωσης, μακράν των δύο άλλων (47,7% έναντι 9,2% και 5,0% για ραδιόφωνο και τηλεόραση, αντίστοιχα). Βλ. Ν. Δεμερτζής & Α. Αρμενάκης, «Έρευνα του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών για τους Φοιτητές», *Ελευθεροτυπία*, 30/3/1998, σ. 1, και ειδικό ένθετο, σ. 37-43.

7. Βλ. ενδεικτικά B. Rubin, *Media, Politics and Democracy*, Oxford University Press, New York, 1977, σ. 12-13. M.R. Kerbel, *Remote & Controlled. Media Politics in a Cynical Age*, Westview Press, Oxford, 1995, σ. 10-11. Βλ. ακόμα P. Palmgreen & J.D. Rayburn, «Gratifications Sought and Media Exposure», *Communication Research*, τόμ. 8 (1982), σ. 451-478.

8. Η μείξη ψυχαγωγίας και ενημέρωσης είναι ένα πολύ γνωστό και πολυσυζητημένο ζήτημα στην κοινωνιολογία των ΜΜΕ. Από την εκτεταμένη βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά Ν.

Postman, *Amusing Ourselves to Death*. Penguin Books, London, 1985. M. Schudson, *The Power of News*, Harvard University Press, London, 1995, σ. 171, 179. J. Blumler, «The New Television Marketplace: Imperatives, Implications, Issues» στο Curran, J. & Gurevitch, M. (επιμ.), *Mass Media and Society*, Edward Arnold, London, 1991, σ. 194-215 και ειδικότερα σ. 206-7.

9. Βλ. σχετικά Α. Ζαούσης & Κ. Στράτος, *Οι Εφημερίδες 1974-92. Η αθέατη όψη μιας κρίσιμης πορείας*, Γνώση, Αθήνα, 1993, σ. 144-5.

10. Στις «πολιτικές ειδήσεις» δε συμπεριελήφθησαν οι εξωτερικές ειδήσεις, παρά μόνο όταν αφορούσαν στην Ελλάδα.

11. Η αύξηση αυτή σημειώνεται όταν, κατά την ίδια περίοδο, η κυκλοφορία πρωτίστως των ημερήσιων και δευτερευόντως των κυριακάτικων φύλλων πέφτει με ραγδαίους ρυθμούς, ιδιαίτερα μετά το 1990. Το 1977 η συνολική μέση κυκλοφορία των ημερήσιων φύλλων ήταν 768.250, το 1987 ήταν 955.652, ενώ το 1997 είχε φτάσει τις 565.626. Αντίστοιχα, από το 1984 και έπειτα η κυκλοφορία των κυριακάτικων φύλλων μειώνεται, με μικρές διακυμάνσεις. Το 1984 ήταν 1.400.000, το 1987 ήταν 1.180.000 και το 1997 μειώθηκε στις 901.144. Να θυμίσουμε εδώ ότι με τη σημερινή τους μορφή και λειτουργία τα κυριακάτικα φύλλα εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '80, με εξαίρεση την *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, που πρωτοκυκλοφόρησε το 1975. Βλ. σχετικά Α. Ζαούσης & Κ. Στράτος, ό.π. Δ. Ψυχογιός, *Το Αβέβαιο Μέλλον του Αθηναϊκού Τύπου*, Δίαυλος, Αθήνα, 1995. Σ. Παπαθανασόπουλος, «Φυλλορροούν οι εφημερίδες», *Καθημερινή*, 21/3/1999, σ. 79.

12. Εννέα περιπτώσεις αφορούν στα *Νέα* (12%), δύο στην *Καθημερινή* (2,7%) και μία στο *Βήμα* (1,3). Στην *Απογευματινή* δεν εντοπίσαμε σελίδα της Βουλής.

13. Για το ζήτημα αυτό βλ. ενδεικτικά Κ. Τσουκαλάς, *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος. Η Συγκρότηση του Δημόσιου Χώρου στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1981, σ. 143-153.

14. Βλ. σχετικά Σ. Παπαθανασόπουλος, *Απελευθερώνοντας την Τηλεόραση*, Καστανιώτης, Αθήνα, 1993, σ. 237. Ν. Λεάνδρος, *Μαζικά Έντυπα Επικοινωνίας στην Ελλάδα*, Δελφίνι, Αθήνα, 1992, σ. 135.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ

ΤΟ ΝΕΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

DAVID L. SWANSON

Οι σύγχρονες θεωρίες για τη δημοκρατία έχουν πολλά να πουν για την επικοινωνία. Δε θα μπορούσε άλλωστε να είναι διαφορετικά. Στην εποχή μας δεν είναι πια τα πολιτικά κόμματα, οι παραδοσιακοί κοινωνικοί θεσμοί ή οι κοινωνικές ομάδες, αλλά οι σύγχρονες επικοινωνίες αυτές που αποτελούν το συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στη δημοκρατική διακυβέρνηση και στους πολίτες, στους πολίτες και στην κυβέρνηση και τους πολίτες μεταξύ τους. Διαμέσου της επικοινωνίας οι άνθρωποι ενημερώνονται για τα τρέχοντα ζητήματα, στα οποία όμως δεν έχουν άμεση ανάμειξη, καθώς και για τις πολιτικές της κυβέρνησής τους. Στην επικοινωνία οι άνθρωποι συζητούν και εκφράζουν τις αντικρουόμενες απόψεις τους, επιχειρηματολογώντας έντονα και κριτικά σχετικά με τα κοινά τους ενδιαφέροντα και τους κοινούς τους στόχους. Έξω από την επικοινωνία αναδύεται μια ενημερωμένη κοινή γνώμη που διαμορφώνει τις πολιτικές του κράτους. Αυτή, βέβαια, αποτελεί μια ιδεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων και οφείλει κυρίως την ύπαρξή της στον κορυφαίο θεωρητικό Jurgen Habermas. Ωστόσο περιγράφει αποτελεσματικά το ρόλο που οι περισσότεροι εξ ημών πιστεύουμε ότι πρέπει να επιτελεί η επικοινωνία για τη δημοκρατία.

Η μελέτη του Habermas για το ρόλο της επικοινωνίας και της κοινής γνώμης στην ανάπτυξη μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας ξεκινά με την ανάδυση της αστικής δημόσιας σφαίρας που προωθούσε τον έλλογο διάλογο και την ανταλλαγή των απόψεων κατά τη διάρκεια του δεκάτου ογδόου αιώνα, κυρίως μεταξύ των μορφωμένων ιδιοκτητών στην Αγγλία, στη Γαλλία και τη Γερμανία. Σε αυτή τη μάλλον ελιτίστικη δημόσια σφαίρα διείδε ο Habermas τις βάσεις για την ανάπτυξη μιας ενημερωμένης, έλλογης